

ELIZA MAŁEK

WSP w Bydgoszczy

PANEGIRYK W ŻYCIU LITERACKIM ROSJI DRUGIEJ POŁOWY XVII - PO-
CZĄTKU XVIII WIEKU

Druga połowa XVII - początek XVIII w. zajmuje w dziejach literatury rosyjskiej miejsce szczególne. W tym bowiem okresie obserwujemy szereg zjawisk, które w konsekwencji doprowadziły do obumarcia starych, średniowiecznych kanonów piśmiennictwa i życia literackiego i ukształtowania się literatury typu nowożytnego. Do zjawisk tych zaliczamy przede wszystkim zwiększenie się w literaturze "sektora swobody", wzrost znaczenia pierwiastka osobowego, rozszerzenie społecznych kręgów piśmiennictwa staroruskiego i jego związków z innymi literaturami, głównie zachodnioeuropejskimi¹. Znaczne zmiany zaszły również w świadomości literackiej i kulturalnej tej doby. Uległy przewartościowaniu dotychczasowe wyobrażenia o powinnościach i przeznaczeniu pisarza, pojawiły się pierwsze "ugrupowania" literackie itp.².

W omawianym okresie obserwujemy jeszcze jedno znamienne - a przez historyków literatury rosyjskiej należyte nie ocenione - zjawisko: pojawienie się grupy ludzi wyposażonych w znaczną kulturę intelektualną, spory zasób wiedzy i jednocześnie władających piórem, którzy ze względu na swoją stosunkowo niską kondycję społeczną zmuszeni są szukać zamożnych i wpływowych protektorów mogących im zapewnić pomoc materialną gwarantującą dalszą twórczość. Zbiegając o przychylność potencjalnego mecenasa niezamożny piszący starał się oczywiście, aby lektura jego dzieła przyniosła adresatowi jak największą satysfakcję, aby strofy jego wiersza (bo właśnie wiersz będzie główną formą jego wypowiedzi) dotknęły najczulszych strun duszy sławionego protektora. W ten właśnie sposób rodziły się

panegiryki, których liczba pod koniec wieku XVII była już znaczna. Zapotrzebowanie na literaturę tego typu - i to zarówno w kręgach świeckich, jak i duchownych - ciągle rosło, tak iż na przełomie stulecia XVII i XVIII można nawet mówić o pojawieniu się swoistej mody na panegiryki.

Ponieważ panegiryk w formie, jaką spotykamy w piśmiennictwie polskim okresu Odrodzenia czy Baroku, był literaturze staroruskiej nie znany (istniały tam wprawdzie utwory, które można by było odnieść do gatunku "biografii panegirycznej" - por. np. pochwałę księcia Włodzimierza ze słynnego Słowa o zakonie i łasce czy Księgę stopni redowodu carskiego, lecz były to zjawiska raczej odosobnione), warto chyba zastanowić się nad jego genezą i przyczynami znacznej popularności utworów panegirycznych w literaturze rosyjskiej drugiej połowy XVII - początku XVIII wieku. W naszych rozważaniach nie możemy oczywiście zajmować się oceną rosyjskiej literatury panegirycznej we współczesnych kategoriach estetycznych, gdyż zadaniem niniejszego szkicu będzie osadzenie omawianego zjawiska we właściwym kontekście historyczno - literackim. Chodzi bowiem o znalezienie odpowiedzi na pytanie, skąd się wzięła w literaturze rosyjskiej schyłku doby staroruskiej tendencja panegiryczna i jakie czynniki - społeczne i ideowe - leżą u jej podstaw.

Zanim jednak przejdziemy do sformułowania odpowiednich wniosków, przedstawmy garść charakterystycznych faktów. Jak już odnotowane wyżej, podstawową przesłankę powstania utworu o charakterze panegirycznym stanowi zaistnienie relacji twórca - mecenas. Po raz pierwszy taką właśnie relację obserwujemy na początku szóstego dziesięciolecia wieku XVII pomiędzy Symeonem Połockim (Samuelem Pietrowskim-Sitnianowiczem) i carem Rosji Aleksym Michajłowiczem. Symeon Połocki, skromny białoruski mnich wykształcony w Kolegium Kijowsko-Mohylańskim i Akademii Wileńskiej, miał bez wątpienia świadomość własnej wartości i próbował znaleźć kogoś, kto zechciałby jego umiejętności spożytkować.

Видите мене, как я муж отраден,
Возрастом велик и умом изряден?

/.../

Ума излишком, ах негде девати, -
Купи, кто хочет! а я рад продати ³.

Tak pisał w jednym ze swych wierszy Symeon. Kiedy więc los zetknął go z Aleksym Michajłowiczem, którego cenili wysoce i w którym upatrywał przyszłego władcę na miarę europejską, zaczął zabiegać o względy możnego cara. Ich pierwsze spotkanie, w czasie którego Połocki zdecydował się (wzorem polskich i ukraińsko-białoruskich poetów bardzo chętnie uprawiających twórczość panegiryczną) wystąpić z publiczną pochwałą Aleksiego Michajłowicza, miało miejsce w Połocku w roku 1656. Po raz drugi miał on sposobność zaprezentowania młodemu monarsze swojego kunsztu w roku 1660, kiedy to wraz z Ignacym Jewłowiczem i swymi uczniami z połockiego seminarium udał się do Moskwy, aby wziąć udział w uroczystym wjeździe zwycięskiego monarchy do stolicy. Aleksemu Michajłowiczowi przypadła do gustu ta nowa na ziemiach Rusi Moskiewskiej forma pochwały, autorzy i recytujący panegiryk uczniowie zostali szczerze obdarewani, a sam Symeon zapewne wtedy otrzymał propozycję przeniesienia się do Moskwy, które zrealizował w roku 1664. Od tej chwili jego kontakty z carem i carską rodziną stały się codziennością, tym bardziej, że niebawem powierzono mu wychowanie carskich dzieci, w tym również carewicza Fiodora, przyszłego monarchy Rosji.

Chętnie sięgający po różnorodne nowinki Aleksy Michajłowicz kupił talent poety. Stosunki pomiędzy twórcą i mecenasem najlepiej określają słowa samego Symeona Połockiego, który pisał:

Твой есмь раб аз, изволи ты мене щадити,
К старости приходяща нужных не лишити.
Аз же щедроты твоя имам прославляти,
До нели же мне в мире даст бог обитати ⁴.

Tak więc cenę pełnego wyrzeczenia się własnej wolności musi płacić panegirysta za to, że car-mecenas raczy łaskawie dbać o jego materialne potrzeby. Trzeba zresztą przyznać, że Aleksy Michajłowicz dbał o swego piewcę, a Symeon nie krępował się zbytnio i przy każdej nadarzającej się okazji prosił o nagrodę, ale też obowiązki

swoje względem patrona traktował niezwykle poważnie. Wszystkie jego wysiłki były - jak słusznie pisze A. Robinson - skierowane na stworzenie idealnego obrazu Aleksiego Michajłowicza, wielkiego władcy i człowieka, na troskę o wychowanie carskich dzieci i oświecenie kręgów dworskich, na wzbogacenie literatury rosyjskiej o nowe typy utworów, w tym o okolicznościową literaturę panegiryczną⁵.

Należy bowiem pamiętać, że poezja panegiryczna, jaką przeniósł na grunt rosyjski autor Rymologionu, była zupełnym novum nawet dla kręgów dworskich i najwidoczniej nie wszystkim przypadła do gustu, skoro jeszcze w roku 1672 w panegiryku na szczęśliwy wjazd Aleksiego Michajłowicza do nowej rezydencji w Kołomienskoje jakby usprawiedliwiając się pisze na wstępie, iż istnieje na świecie dobry obyczaj pozdrawiania i obdarowywania (czym kto może) tych, którzy wprowadzają się do nowego domu. On zaś zwyczaj ten pochwała i naśladuje:

Аз сей обычай честный похваляю
и сам усердно ему подражаю⁶.

O znacznej rezerwie, z jaką przyjmowano w Moskwie twórczość panegiryczną Połockiego, świadczy też pośrednio fakt, że jedno z jego najbardziej okazałych dzieł - Orzeł rosyjski (1667), podobnie zresztą jak i pozostałe utwory poetyckie, nie doczekało się druku, chociaż forma tego utworu doskonale nadawała się na wydanie w postaci ozdobnej broszury. W Polsce oraz na Ukrainie i Białorusi wydawnictwa tego rodzaju były bardzo popularne⁷ i Symeon niewątpliwie na te właśnie wzory się orientował. Ostatecznie jednak nie zdecydował się na ogłoszenie panegiryku drukiem, zresztą nie mógłby z pewnością uzyskać wówczas zgody na publikację, gdyż typografia znajdowała się pod bezpośrednim nadzorem patriarchy i wydawała tylko teksty cerkiewne.

Jednakże już w roku 1676 napisał Połocki nowy utwór pt. Gusł debrogłasnaja wosklicajuszczaja żelanija wsiech sanow i czinow rossijskich... wielkiemu gosudariu cariu... Fiodoru Aleksiejewiczu..., który, jak sugeruje już sam tytuł, miał wyrażać myśli ludzi wszystkich stanów (a nie tylko - jak dotychczas - samego autora), co pozwala przypuszczać, iż powstał on na zamówienie kręgu zainteresowanych, prawdopodobnie dworu carskiego i najwyższych dostojników państwowych i cerkiewnych. Świadczyłyby to o umocnieniu

pozycji Symeona i akceptacji jego panegirycznej muzy przez określone grono ludzi z otoczenia cara.

Niezwykła płodność autora Ogrodu wielu kwiatów oraz jego działalność w Zaikonospasskiej szkole w Moskwie nie mogły też nie wywrzeć określonego wpływu na życie literackie Rosji drugiej połowy XVII w. Oddziaływanie Symeona na współczesnych mu twórców było tym większe, że było akceptowane przez carów. Po śmierci poety w r. 1680 car Fioder Michajłowicz zamówił u Sylwestra Miedwiewewa epitafium, w którym na żądanie monarchy (ciekawe, że dopiero 15. wariant utworu zyskał jego aprobatę) zmarły został przedstawiony jako "muż błagowierny, cerkwi i carstwu potrzebny"⁸.

Symeon Połocki pragnął zachęcić do uprawiania sylabicznej poezji okolicznościowej młodzież z kręgów rosyjskiej arystokracji i szlachty. Jak podaje A. Panczenko, napisał on w tym celu cykl wierszy panegirycznych, które mogły być wykorzystywane przez młodych chłopców przy najrozmaitszych okazjach. Powstał w ten sposób swoisty podręcznik, zawierający przykłady "gratulations" ("priwietstwa") "ot syna k roditielam", "k stryju", "k otcu syn", "obszchi", czyli na wszelkie okazje itd.⁹.

Zwyczaj uświetniania utworami panegirycznymi ważniejszych uroczystości państwowych i rodzinnych wprowadzony na dworze Aleksiego Michajłowicza przez Symeona Połockiego stawał się stopniowo koniecznym elementem codziennego bytu Rusi Moskiewskiej, świadectwem określonej kultury literackiej. W początkowym okresie nieustrudzony twórca Rymologionu sam dostarczał tekstów na takie okazje pisując je nie tylko w swoim własnym imieniu, lecz także w imieniu innych osób. Tak na przykład powstała wspomniana wyżej Gual dobroglasnaja, tak powstał okolicznościowy toast dla cara Aleksiego Michajłowicza napisany w imieniu niejakiego Nikity Ksenofontowicza i prawdopodobnie recytowany przez niego w carskim pałacu w marcu 1672 r. oraz gratulations napisane dla wnuka bojarzyna B. Chitrowe K Bogdanu Matwiewiczu ot wnuczka jego¹⁰.

Panegiryk okolicznościowy stał się więc bardzo szybko nieodłącznym składnikiem każdej niemal uroczystości państwowej i indywidualnej, prywatnej. Nic zatem dziwnego, że zapotrzebowanie na literaturę panegiryczną na Rusi końca XVII w. stale rosło. Kontynuatorzy i uczniowie Symeona Połockiego Karion Istomin i Sylwester Miedwiediew mieli pełne ręce roboty.

W latach 80-tych panegiryk nie tylko deklamowano czy wręczano adresatowi w postaci ozdobnego rękopisu. Już wówczas pojawiły się pierwsze druki panegiryczne, najczęściej w postaci niewielkiej broszury. Tak więc następcom Symeona Połockiego udało się zrealizować to, o czym sam on bezskutecznie marzył. W zorganizowanej jeszcze przez niego a niezależnej od patriarchy tzw. górnej typografii ukazał się m.in. ekalicznościowy utwór Sylwestra Miedwiediewa napisany z okazji zaślubin Fiodora Michajłowicza z Marią Matwiejewną Apraksiną pt. Priwietstwo bracznoje. Tenże Miedwiediew napisał na zamówienie Fiedera Szakłowitego panegiryk na cześć regentki Zofii, który został opublikowany w około stu egzemplarzach poza granicami kraju. W przygotowaniu broszury brali udział również znani grawerzy ukraińscy - L.Tarasewicz i I.Bogdanowski. Druk składał się z portretu cesarówny otoczonego wizerunkami siedmiu cnót i następującego tekstu:

Какова в царском лицы премудрость сияет,
какова честь в очесех и в устех блистает!
То твоим, о Россия, царствам обещанна,
от древних дедов тебе защищать созданна.
Та имени твоего крепкая защита,
в неоранней варвару земле знакомита,
Клятвопреступных знамен полки преломивша
и неукрощаемых сердца умягчивша.
В начале ея трие монархи случились,
с адриацким лвом в крепки рати ополчились.
Благочестье, надежда в божей десницы,
ту крайно прославляют девичести лици;
Правдодержанна, сердцем великожеланна
и крепки рати в поле вести немотчанна,
Ибо ревнителен смысл и победоносен,
дарованьми своими зело чюдносен.
Великодушна тцанья мраморы являют,
щедру руку зданные храмы прославляют:
Такова Семирамись у Ефрата жила,
яже в веки памятно дело сотворила;
Елисавет Британска скипетродержащи,

Пулхерия таковым умом бе смыслящи.
Россию: аще царствы многими почтенна,
преблагочестивою еси умаленна! ¹¹

Tak więc pod koniec wieku XVII wiersze okolicznościowe deklamowano w czasie uroczystości świeckich i cerkiewnych i to nie tylko w carskich komnatach, lecz także w domach bojarakich i szlacheckich, a nawet w cerkwiach. Coraz powszechniejsza aprobata i recepcja panegiryku stwarzała szansę rozszerzenia zakresu tematycznego piśmiennictwa tego rodzaju, sprzyjała deskonaleniu formy wierszowej, sposobów obrazowania, kompozycji itp. Wszystko to sprawiło, że literatura rosyjska końca XVII wieku dysponowała wcale szerokim wachlarzem form gatunkowych od epicedium, epitalamium po najróżnorodniejsze wiersze heraldyczne ¹² i najróżnorodniejsze "gratulations", stanowiące nierzadko misterne kombinacje wielu znanych form wierszowanych i prozaicznych (por. np. Orła rosyjskiego Symeona Połockiego).

Peniewał adresatami utworów panegirycznych i ich odbiorcami byli w przeważającej większości członkowie rodziny panującej i sam monarcha oraz arystokraci rosyjscy, a więc osoby najbardziej wpływowe i związane ściśle z życiem publicznym kraju, toteż dedykowane im utwory musiały z konieczności dotyczyć spraw wykraczających poza ich życie prywatne i to nawet wtedy, kiedy powodem napisania panegiryku była prywatna uroczystość mecenasa (urodziny, ślub itp.). W ten sposób panegirysta stawał się zarazem pisarzem politycznym, kronikarzem wydarzeń o znaczeniu ogólnopaństwowym. Zdarzało się (casus Sylwestra Miedwiediewa i jego panegiryk na cześć carówny Zofii), że autor panegiryku przypłacał życiem swoją politycznie niewygodną wypowiedź, zdarzało się również, że w porę napisany panegiryk ratował jego twórcę przed srogimi opałami (casus Teofana Prokopowicza po śmierci Piotra I).

Bujny rozwój literatury panegirycznej obserwujemy w latach panowania Piotra I, który znacznie bardziej niż jego poprzednicy ingerował w sprawy twórczości artystycznej. O ile bowiem Aleksy Michajłowicz chętnie przyjmował dedykowane mu utwory, czy (pod koniec stycznia) zamawiał je u swego nadwornego poety, to Piotr rozkazywał pi-

sać sugerując jednoznacznie treść i formę zamawianego dzieła. Wśród płatnych apolegetów Piotra Wielkiego byli nawet cudzoziemcy, których zadaniem było rozstawienie imienia i czynów monarchy poza granicami jego własnego kraju¹³. (Trzeba zresztą przyznać, że Piotr rzeczywiście cieszył się znaczną popularnością w Europie Zachodniej, szczególnie zaś w Holandii. Ciekawym świadectwem życzliwego stosunku Holendrów jest wydane w tym kraju w roku jego śmierci epitafium pióra Van der Zandena w którym rosyjski car został przedstawiony jako wielki władca i mądry wódz¹⁴).

W czasach Piotra I nuty panegiryczne pobrzmiewają w setkach utworów różnych autorów. O ile bowiem w drugiej połowie XVII wieku liczba panegirystów (płodnych co prawda niezmiernie) była jednak ograniczona, to w pierwszych dziesięcioleciach w. XVIII zastępcy uprawiających ekollicznościową twórczość panegiryczną rozrosły się wyraźnie. Tak więc obok profesjonalistów tej miary co Teofan Prokopowicz czy Gabriel Bużyński spotkamy też anonimowych twórców pieśni panegirycznych, którzy pragnąc sprostać zapotrzebowaniu na ten rodzaj twórczości okazjonalnej wykorzystują bliskie im stylistyczne tradycje hymnografii staroruskiej¹⁵. W ten sposób nawet stare, średniowieczne formy artystycznego wyrazu zostają podporządkowane wymogom nowych czasów.

Znacznie częściej niż w stuleciu poprzednim korzystali autorzy panegiryków z druku. Panegiryczne listy pochwalne, tzw. "conclusiones", składające się z ryciny przedstawiającej w alegorycznej formie cnoty mecenasa i odpowiedniego komentorza słownego spotkaliśmy już w latach 80-tych XVII wieku, lecz wówczas autorami ich byli najczęściej Ukraińcy czy Białorusini, których zapraszano do Moskwy (L. Tarasewicz, L. Bogdanewski i in.), w dobie Piotra I pojawili się już moskiewscy i petersburscy autorzy¹⁶. Luksusowe egzemplarze "conclusiones" wręczano przy sposobnej okazji adresatom, a wręczający mógł ponadto wygłosić stosowną do ekolliczności orację¹⁷. "Conclusiones" mogły być również bezpośrednio związane ze szkolnym dramatem panegirycznym i w takich wypadkach spełniały rolę programów¹⁸. W konkluzjach, podobnie jak w dramacie szkolnym, przedstawiano najczęściej alegoryczne postacie Cnoty, Prawdy, Sądu, Fortuny Rosji itp., ale pojawiały się wśród nich także portrety konkretnych osób,

adresatów panegiryku. W ten sposób konkluzja jakby odświeżała wymowę, sens polityczny alegorycznych scen dramatu. Tak np. konkluzja I. Zubowa Allegorycznej izobrazhenije koronacyi nie pozostawia wątpliwości co do tego, kto kryje się pod postacią Rosji wkładającej koronę na głowę Cnoty (sztuka Sława Rosyjska). To Piotr intronizuje zbliżającą się do niego w otoczeniu alegorycznych postaci Katarzynę I.

W pierwszych dziesięcioleciach XVIII w. wzrosła znacznie liczba okolicznościowych uroczystości publicznych. Miały one popularyzować politykę cara, dlatego też ich oprawa była niezwykle bogata i przemyślana. Piotr I sam niejednokrotnie uczestniczył w przygotowaniu festiwalu i nie żałował pieniędzy na sporządzenie niezbędnych rekwizytów.

Niepośle dnia rolę w uświetnianiu uroczystości publicznych odgrywał panegiryczny dramat szkolny oraz różnego rodzaju mowy pochwalne czy to w postaci wierszowanych deklamacji, czy okolicznościowych oracji i kazań. Całości dopełniały tzw. kanty i inskrypcje na bramach tryumfalnych i innych przedmiotach architektury okazjonalnej i dekoracji. Najważniejszą postacią podobnych uroczystości najczęściej był sam car, już to jako zwycięzca spod Połtawy, już to jako zdobywca Noteburga. Kiedy pojawiał się na trasie przejazdu, artyści szkolnego teatru z Akademii Moskiewskiej bądź szkoły chirurgicznej doktora Bidloo oraz poeci prezentowali zebranemu ludowi jego czyny i cnoty, przedstawiając go jako niedościgniony wzór monarchy i wodza. Również niewerbalne środki wyrazu - architektura, fajerwerki i oprawa plastyczna - były wprzęgnięte na służbę festiwalu ku czci cara.

Sławiąc bohatera uroczystości okolicznościowa literatura panegiryczna propagowała określone idee polityczne i społeczne, a tym samym w jakimś stopniu uczestniczyła w kształtowaniu opinii społecznej.

Ponieważ wszystkie elementy werbalne i wizualne festiwalu pełniły nie zawsze czytelne dla rosyjskiego widza pocz. XVIII w. symboliki, pojawiła się konieczność sporządzania specjalnych programów, w których znajdowały się obszernie informacje o figurach alegorycznych i emblematach ¹⁹.

Potężna indywidualność Piotra I odcisnęła wyraźne piętno na tematyce i formie rosyjskiej literatury panegirycznej. Jak już wspominaliśmy, atestował on niejednokrotnie przeznaczone do wygłoszenia czy

druku utwory usuwając z nich pewne fragmenty i sugerując kierunek dalszych zmian. Nie był on jednak jedynym i wyłącznym adresatem panegiryków. Pisywano je dla Aleksandra Mienszykowa (por. Słowo pochwalnoje w czesć sławnych dzieł... Aleksandra Mienszykowa pióra Teofana Prokopowicza wydane w r. 1709 w Kijowie, Lawrieja, ili Wieniec bieższmiertnyja sławy torżestwom pobled, pochwały... Aleksandru Mienszykowi, SPb. 1714 pióra Joanna Kriemienieckiego, Tryumf polskiej muzy otrzymanym nad Szwedami pod Kallszem zwycięstwie Daniela Gurcsyna wydrukowany w Moskwie w r. 1706 i zawierający polskie wiersze panegiryczne na cześć Piotra i Mienszykowa) i Borysa Szeremietiewa (por. np. panegiryk ukraińskiego autora Piotra Terleckiego wydrukowany po polsku pt. Sława heroiczných dzieł Jaśnie Wielmożnego Je. Mc. Pana Borysa Petrowicza Szeremety, Carskiego Prześwieconego Majestatu Blisznego Bojarzyna... przy szczęśliwym nad czterema tureckimi Miastami... Triumfie, ogłoszona roku 1695, którego sława z Niebieskiej Krainy miłym głosem zabrzmiała na ziemskie niziny), dla P. Jagużyńskiego i innych.

Większość powstałych w drugiej połowie XVII - początku XVIII w. panegiryków nie odznacza się wysokimi walorami artystycznymi. Już bowiem w momencie pojawienia się na gruncie ruskim powiełały one polskie i ukraińskie szablony tak skutecznie propagowane przez szkolno-podręcznikową teorię wymowy i poezji. Zresztą większość autorów znanych dzisiaj panegiryków to wezwani do Moskwy absolwenci i profesorowie Kolegium Kijowsko-Mohylańskiego (Symeon Połocki, Teofan Prokopowicz, Dymitr Tuptało, Gabriel Bużyński i wielu innych) lub ich wychowankowie (Karion Istomia, Sylwester Miedwiediew i in.), którym polsko-ukraińska eloquentia admirabilis była bardzo dobrze znana, bądź Polacy będący na służbie w Rosji, jak np. aptekarz Piotra i Daniela Gurcsyn. Wiele utworów panegirycznych powstało w murach Akademii Moskiewskiej i szkoły chirurgicznej doktora Bidleo. Jednakże wśród masy szablonowych utworów odnajdziemy i takie, które dzięki swym walorom treściowym i kompozycyjnym weszły na stałe do podręczników historii literatury rosyjskiej (Orzeł rosyjski Symeona Połockiego, Epinikion Teofana Prokopowicza itp.).

Znaczenie okolicznościowej literatury panegirycznej dla życia literackiego Rosji przełomu XVII-XVIII wieku było duże. Ten zachodnio-

euuropejski z pochodzenia obyczaj stawał się stopniowo nieodłącznym składnikiem życia kulturalnego kraju, który zdecydował się na rozszerzenie wymiany kulturalnej z Europą Zachodnią (w tym głównie poprzez polskie pośrednictwo). Miało to z kolei pozytywny wpływ na kształtowanie się publiczności literackiej, do której grona wchodził przecieź nie tylko bezpośredni adresaci panegiryku, lecz również wszyscy pozostali uczestnicy festy, słuchacze i widzowie. Ponieważ, jak już wspomnieliśmy, panegiryki pisywane w Rosji przede wszystkim dla cara i jego najbliższego otoczenia, dominowała w nich problematyka polityczno-obywatelska. Stawiać cara czy któregoś z jego wielmożów, podnosząc ich zasługi względem państwa, panegirysta ukazywał jednocześnie wzór zachowań godny naśladowania. Była to dla niego jedyna w warunkach władzy absolutnej możliwość uczestniczenia w życiu politycznym kraju. Niektórzy panegiryci nie ograniczali się zresztą do wyliczania zasług sławionego mecenasa, lecz przy okazji sugerowali mu właściwe ich zdaniem kierunki polityki wewnętrznej i zagranicznej.

Takie właśnie postulatywne sformułowanie spotykamy m.in. w utworze Gusi dobrogłasnaja Symeona Połockiego oraz w cyklu wierszy Kariona Istemina poświęconych regentce Zofii²⁰.

Najwięcej panegiryków powstawało z okazji ważnych wydarzeń politycznych i militarnych. Tak na przykład zwycięstwo pod Połtawą sławili Teofan Prokopowicz (Epinikion), Stefan Jawerski (Słowo o pobiedzie pod Połtawoj), anonimowi twórcy pieśni panegirycznych tzw. połtawskiego cyklu itd. Nic zatem dziwnego, że właśnie ten typ twórczości panegirycznej miał największe szanse przetrwania, a wiele wypracowanych przez niego środków wyrazu artystycznego odnajdziemy w odach Triediakowskiego czy Łomonosowa²¹, powstałych w okresie prawdziwego rozkwitu panegiryzmu przypadającego w Rosji na lata panowania Elżbiety Pietrowny i Katarzyny II.

- ¹ Por. D.S. Lichaczow, Siemnadcatyj wiek w russkoj literaturie, w zb. XVII wiek w mirowom literaturnom razwitii, Moskwa 1969, s. 299-328; D.S. Lichaczow, Razwitije russkoj literatury X-XVII wiekow, EPOCHY I STILI, Leningrad 1973; P.N. Bierkow, Zadaczi izuczenija pieriechodnogo pierioda russkoj literatury (Ot drownej k nowoj), w zb. Puti izuczenija drownierusskoj literatury i piámiennosti, Leningrad 1970, s. 12-19 itd.
- ² Zob. A.M. Panczenko, O russkom literaturnom bytie rubieža XVII-XVIII ww., "Trudy Otdiela drownierusskoj literatury", t. XXIV, Leningrad 1969, s. 267-271; tegoż O smienie pisatelskogo tipa w pietrowskuju epochu, /w:/ Problemy literaturnogo razwitija w Rosii pierwoj triedi XVIII wieka ("XVIII wiek", sbornik 9), Leningrad 1974; tegoż Russkaja stichotwornaja kultura XVII wieka, Leningrad 1973; s. 236-241
- ³ Cyt. za: A.N. Robnson, Bor'ba idiej w russkoj literaturie XVII wieka, Moskwa 1974, s. 31
- ⁴ Cyt. wg A.N. Robnson, Bor'ba..., s. 53
- ⁵ A.N. Robnson, Bor'ba..., s. 54
- ⁶ S. Połeckij, Izbrannyje soczinenija. Podgotowka teksta, wstupilitel'naja statja i kommentarii I.P. Jeriomina, Moskwa-Leningrad 1953, s. 98
- ⁷ Zob. T. Bierńkowski, Panegiryk a życie literackie w Polsce XVI i XVII w., /w:/ Z dziejów życia literackiego w Polsce XVI i XVII wieku. Praca zbiorowa pod red. H. Dziechcińskiej ("Studia Staropolskie", t. XLVIII), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1980, s. 183-196
- ⁸ A.N. Robnson, Bor'ba..., s. 55
- ⁹ A.M. Panczenko, Russkaja stichotwornaja kultura XVII wieka, Leningrad 1973, s. 214-215

- 10 Tamże, s. 213-215
- 11 Cyt. wg A.M. Panczenko, Russkaja..., s. 148-149
- 12 Zob. N.A. Nilsson, Russian Heraldic Virši from the 17th Century (Acta Universitatis Stockholmiensis. Etudes de Philologie Slave. 10), Stockholm 1964
- 13 Zob. A.M. Panczenko, Russkaja..., s. 239
- 14 S.R. Dołgowa i J.P. Podjapolskaja, Nieizwiestnyje stichi na smiert' Pietra I, /w:/ Problemy literaturnego razwitija w Rossii pierwoj triedi XVIII wieka ("XVIII wiek", sbornik 9), Leningrad 1974, s. 296-299
- 15 Per. A.W. Pozdniejew, Russkaja paniegriczeskaja piesnia w pierwoj czetwerti XVIII wieka, w zb. Issledowanija i materiaty po diewnierusskoj literaturie, Moskwa 1961, s. 338-358
- 16 M.A. Aleksiejewa, Żanr konkluzij w russkiem iskusstwie konca XVII - naczata XVIII w., /w:/ Russkoje iskusstwo barokko. Materiaty i issledowanija. Pod red. T.W. Aleksiejewoj, Moskwa 1977, s. 16
- 17 Tamże, s. 14
- 18 Tamże, s. 22
- 19 De naszych czasów zachowały się egzemplarze takich programów, objaśniające treść alegorycznych postaci "Geniuszy", "Marsów", "rosyjskich Herkulesów" itd. Pon. wydawnictwa Torżestwiennyje wra-ta, wwediaszczije w chram biesmertnyja sławy (Moskwa 1703), Politkolepnaja Apofieozis, dostochwalnyja chrabrosti walerossijskago Gierkulesa (Moskwa 1709) itp. Nie jest również dziełem przypadku, że jedną z pierwszych pozycji wydrukowanych nowym świeckim alfabetem, czyli "graždanką" była swoista encyklopedia barokowej emblematyki Symbele i emblematy (Moskwa 1705).
Wskazując na ten temat pisze o tym A.A. Morozow w artykule Emblematika barokkoj literaturie i iskusstwie pietrowskogo wriemieni, /w:/ Problemy

literaturnego rozwoju w Rosji pierwszej trzeciej XVIII wieku ("XVIII wiek", zbornik 9), s. 184-226

- 20 J. Dębaki, Z obserwacji nad spuścizną poetycką Kariena Istomina, "Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego". T. DXXVI, Prace historycznoliterackie, zesz. 37, 1979, s. 47
- 21 O. Pokotłowa, Friedszestwienniki Łomonosowa w ruskiej poezji XVII i początku XVIII stulecia, /w:/ M.W. Łomonosow, Sbornik statej pod ried. W.W. Sipewskiego, SPb. 1911, s. 66-92

**ПАНЕГИРИК В ЛИТЕРАТУРНОЙ ЖИЗНИ РОССИИ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ
XVII - НАЧАЛА XVIII В.**

Резюме

В настоящей статье делается попытка изучить генезис и роль панегирика в литературе России второй половины XVII - начала XVIII в. Автор связывает возникновение и расцвет панегирической поэзии с изменениями в литературной и общественной жизни страны /появление группы "профессиональных" литераторов и установление мецената, влияние польско-украинской традиции, обмирщение литературы. Значение этого явления видит в формировании литературных вкусов все более широкого числа адресатов панегирической литературы, в выработке и совершенствовании выразительных средств окказиональной поэзии.

**PANEGYRIC IN THE RUSSIAN LITERARY LIFE IN THE SECOND
HALF OF THE 17TH AND THE BEGINNING OF THE 18TH CENTURY**

Summary

The author tries to investigate origination and socio-literary role of the panegyric in Russia during the second half of the 17th and the beginning of the 18th century.